

Коммунизм. Террор. Человек. Дискуссионные статьи на тему «Черной книги коммунизма» / Составители: Стефан Кройцбергер, Инго Маннтойфель, Александр Штейнингер, Ютта Унзер / Перевод с немецкого. Владимир Швед. – К.: «Оптима», 2001. – 195 с. рос. мовою.

Приблизно до кінця 80-х років у західній політології та політичній історії домінували щонайменше три чільні напрями. Прихильники першого розглядали комунізм як ідеологічно зумовлений тоталітаризм, замкнений на постаті партійного вождя і підтримуваний механізмом державного терору. Прибічники другого напрямку наголошували на комунізмі як засобі прискореного розвитку певної групи країн, як знарядді модернізації суспільства за допомогою насильницьких, а то й терористичних засобів, виправданих складною зовнішньою та внутрішньою ситуацією. Третій напрям розрізняв сталінізм як «поганий комунізм» та справжній, первинний марксизм як «хороший комунізм», котрий, мовляв, постраждав від «неправильного трактування».

Проте будь-які домінантні витлумачення *комунізму* у жодному разі не розглядали його як двійника нацистського режиму, віддаючи належне *більшовизму* як противникові *нацизму* у Другій світовій війні та вишукуючи різноманітні ознаки «лібералізації», «детоталітаризації» та «модернізації». Ототожнення двох тоталітарних режимів дозволялося хіба що втікачам із комуністичного табору або колишнім ідейним комуністам Заходу – мовляв, це промовляють емоції.

І якщо на початку «перестройки» дослідження західних науковців були «променем у темному царстві» новонародженого радянського «наукового лібералізму», то наприкінці 80-х ситуація змінилася. Шквал публікацій, зокрема й архівних матеріалів, засвідчив: звільнена від диктату КПРС наука здатна бути справді наукою, тобто досліджувати джерела й інтерпретувати їх. Відтак уже західні науковці почали опинятись у ролі «другого ешелону».

Після оприлюднення низки документів (зокрема таємних і цілком таємних керівництва КПРС) стало неможливо говорити про «гуманні наміри» чи зумовлений «потребами модернізації терор». Тому закономірний вигляд має відмова провідних західних інтелектуалів від будь-якої «зачарованості» Сходом і прихильності до комунізму (а надто – ленінізму).

Однією зі знакових подій, що засвідчили своєрідну «декомунізацію» західного бачення комунізму, стала «Чорна книга комунізму», видана у Франції 1997 року і вже перекладена російською.

Німецький резонанс «Чорної книги комунізму» якраз і представлено в рецензованій книзі. Ведучи мову про тексти, вміщені в ній, найперше варто відзначити кілька їх загальних важливих особливостей.

Перше. Цікавий фактаж. Попри численні монографії та збірки документів, журнальні публікації та газетну публіцистику, що з'явилися наприкінці 80-х – на початку 90-х в СРСР і щойно у незалежній Україні, чимало сказаного авторами «Комунізму, терору, людини» є маловідомим. Особливо з того, що

стосується перебігу терору і «советизації» Естонії чи Польщі, механізмів та етапів формування тоталітаризму в Румунії або Чехословаччині.

Друге. Методологічні дискусії, що проводилися між різними таборами наукових дослідників комунізму та в середовищі соціогуманітаріїв.

Третє. Не завжди «вони» знають про «нас» елементарні речі. Наприклад, один із авторів, стверджуючи, що голодомор не був спрямований проти українців, на підтвердження своїх слів говорить про те, що він охопив також регіон Північного Кавказу, точніше, зернову його частину. А хто ж її заселяв, цікаво?

Ще одна цікава і, на жаль, досить традиційна для розвиненої науки Заходу річ. Джерела практично всіх дослідників – або ж англо- (німецько-, французько-) мовні, або ж російські. Українських авторів для західних дослідників комунізму неначе й не існує. Тим часом більшовизм навряд чи вижив би у 1920–21 роках без залучення у свою орбіту України (принаймні, Наддніпрянщини). І річ тут не в ображеній гордості українця. Річ у тому, що українські дослідники тоталітаризму зробили чимало (зокрема і в плані публікації документів комуністичної доби), і навряд чи сьогодні теми: *«Комунізм як похід проти всього чужого»*, *«Терор проти націй в СРСР»* чи *«Нацистський режим і сталінська система»* можуть бути адекватно розкриті без залучення українського матеріалу.

Четверте. Дуже цікавою видається дискусія між авторами книжки щодо можливості і припустимості порівняння та об'єднання в одну типологічну категорію більшовицького і нацистського режимів. Дивно тільки, що німецькі дослідники не помітили масового використання Сталіним німецьких, японських, румунських та італійських військовополонених під час та після Другої світової війни і шаленої пропагандистської кампанії під гаслом: *«Убей немца!»*

Проте сам факт ґрунтовного обстоювання німецькими авторами тези щодо глибинної подібності двох *«зразково тоталітарних»* режимів – явище вельми позитивне. Як і відзначена ними тенденція до тісної співпраці цих двох режимів у спільній боротьбі зі світовою демократією.

І, нарешті, – п'яте. Поза книжкою залишився загальний контекст епохи ствердження більшовизму між двома світовими війнами. Йдеться про трансформації ідей світової революції у практиці більшовизму, коли від *«перманентної революції»*, розпалюваної зсередини, керівництво ЦК ВКП(б) та Комінтерну перейшло до стратегії експорту революції за допомогою Червоної армії. Відтак своє місце у системі нищення націй та соціальних прошарків знаходить і приборканий за допомогою терору оперативний тил Червоної армії, а саме – Україна. Адже якщо полишити поза увагою відверто й офіційно зафіксовану в *«Декларації про утворення СРСР»* мету Кремля – Всесвітню советську республіку – то Великий терор з усіма своїми колективізаціями, голодомором і нищенням *«націоналів»* справді стає чимось надзвичайно раціональним. Однак цей вимір теми, здається, перебуває поза увагою більшості (але не всіх) і українських, і західних дослідників.

На жаль.

Сергій ГРАБОВСЬКИЙ